

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Dr. Varga Béla, Jacobi Henrik Frigyes. Tanulmány az ismeret- és értékelmélet köréből. Különlenyomat a M. Tud. Akadémia „Athenaeum“ c. folyóiratából. Budapest, 1911. Ára ?

Ez alapos tanulmányokon nyugvó, tartalmas értekezés célja az, hogy az ismeret- és értékelmélet egyik igen elterjedt irányának történeti fejlődéséhez adatokat nyújtson s kritikai észrevételeivel megvilágítsa. Jacobi életének rövid ismertetése után a filozófia fogalmát, a hit és tudás viszonyát, ismeretelméletét és ennek bírálatát, értékelméletét, erkölcszótánát vázolja röviden, világosan, kritikai megjegyzései kíséretében és végül rámutat arra a hatásra, melyet napjaink voluntaristikus itéletelmélete, különösen Windelband és Rickert Jacobi nem rendszeres, hanem szétszórta itt-amott elejtett megjegyzéseiből és gondolataiból kapott. Jacobi különösen Hamann hatása alatt Kant criticismusa ellen lép fel s egyéniségének gazdag és értékes, de ellentétes elemeit, mély vallásos érzését és a transcendens világhoz való állandó vonzódását, a lét kérdéseit kutatásában való szakadatlan fáradozásait a „hit“ és az isten fogalmában egyesíti. Filozófiájának jellemző vonása az a mistikus és romantikus köd, amely egyenes ellentéte Kant rendszerének. Ő egyesíti a hit és tudás fogalmát s nála a filozófia és vallás egyek, amiként mondja is, hogy az ő filozófiája az ő vallása. Nem is tiltakozik a mistikus homály ellen, sőt egyenesen vallja, hogy a magasabb rendű ember előtt némely dolgoknak szükségképen homályban kell lenniök. Különböző és ellentétes megítélésben részesült. Schelling szellemének „szomorú korlátozottságát, komplikált egyéniségének „facsarmanyos titokzatosságát“ vetette szemére. Legújabb életírója Schmid A. pedig a lángelme jelzővel tiszteli meg.

Jacobi nem alkotott rendszert, hanem az ismeretlen isten után kutatott, s őt igyekezett az ismeret világításánál közvetlen intuitióval megragadni. Ezért a tudást a hitbe olvasztja belé, melybe minden egyéb is belefér. Minden ismeretnek és tevékenységnek alapja a hit,

amire a józanon és a Böhm-féle intelligencia álláspontjáról bíráló szerző azt jegyzi meg, hogy ez a fogalom nem lehet tisztító hatással az ismeretelméletre. Jacobi ismeretelméletében a szerző két dolgot kifogásol. Egyik az, hogy a megismerésben az érzékfelettinek nagy szerepet juttat, t. i. hogy az érzés közreműködésével a közvetlen megismerést a hit biztosítja; a másik az, hogy az ismeret forrásául az Instinkt-et és Gefühl-t tekinti. Az érzés az ismerés folyamatánál csak járulékos elem; azzal megismerni nem lehet semmit. S különben a transcendenst és übersinnlichet még akkor sem ismerhetjük meg, ha az érzést az ismeret forrásául elfogadják, mert ismeretünk csak az adotról lehet.

Jacobinál rendszeres értékelméleti tanról szó sem lehet. De vannak elszórtan olyan gondolatai, melyek kétségtelenül axiológiai vonatkozásúak s melyek éppen e vonatkozásukban tetőződnek s egészülnek ki. Nála az érték gondolata objectiv realitás, melynek végső alapja az isteni öntudat. Ez öntudat nélkül nem lehet szó értékről s az alany valamely dolog értékes voltának megállapításánál csupán annyi szerepet játszik, hogy ösztöne és érzése szerint értékkel ugyan, de ismerő tehetségünk ezen forrásai csak szócsovei az isteni kijelentésben adott igaznak, jónak és szépségnek s így voltaképen az isteni akarat valósul meg az emberben.

Erkölcstana sajátos elemekből van összealkotva. Az erkölcs isteni eredetét hirdeti ugyan, de itt megszabadulva theologiai misticizmusától szinte Nietzsche emlékeztető módon egy hősi moral alapjait rakogatja, amely az individualizmus színes és lendületes fejtegetésében csúcsosodik ki.

Az utolsó fejezet arra mutat rá, hogy napjaink voluntaristikus itéletelmélete (Windelband, Rickert) mint forrásra Jacobi ismeretelméletére megy vissza, onnan ered. A szerző ez irány alaptévedését Böhm-mel abban látja, hogy figyelmen kívül hagyja a való és kellő világának, az ontológiának és axiológiának határait s ott is értékelést lát, ahol csak valóság itéletekről van szó, mintha az érték megelőzné a valóságot, holott kétségtelen, hogy előbb lennie kell valaminek s csak azután értékelhetjük azt. Tévedés tehát a valóság itéletekben akarati aktust keresni és látni, a formát tartalomnak tekinteni, amint ez új irány tette.

Ez a gondolatmenete ennek a kritikai tanulmánynak, amely alapos reményt nyújt arra, hogy szerzőjétől még sok értékes dolgot várhatunk a filozófia irodalmában. Ajánljuk figyelmébe azoknak, akik tájékozódni kívánnak napjaink ismeretelméletének kérdéseiben.

G. K.

Dr. Székely György: A lelki élet ismertetése. Budapest, Franklin-Társulat. 1909. Ára 2 K 60 fill.

Ez a könyv, mely a tanító- és tanítónőképző intézetek számára készült, négy szakaszra oszlik. Az első a lelki életről szól általában. A lélektan feladata, szerző szerint, képzeatinknek, gondolatainknak, érzelmeinknek és akarati állapotainknak megismerése és felderítése. Ezen meghatározás szolgál alapul a mű beosztására nézve, mely e szerint a II. fejezetben az értelem lélektanával, a következőben az érzelm s az utolsóban az akarat lélektanával foglalkozik. Minthogy a mű hivatása a tanítói pályára készülőknél megfelelő ismeretanyagot adni, szerző nemcsak a lelki élet tényeinek megismertetésére törekszik, hanem a megfelelő helyen és alkalommal igen áttekinthetően és világosan összegezi a lelki élet ismeretének az életre és az iskolára, egy- szóval a nevelésre való fontosságát s így az elmélet nála, ahol csak lehet, szoros érintkezésben áll az élettel. Ezen érintkező pontok több helyen valóban érdekesek és tanulságosak, nevezetesen, ahol a szerző a szemléltetés elveit összegezi, majd ott, ahol a fantázia színes és világos fejtegetése után, a játéknak a nevelésben való nagy szerepére mutat rá. Még inkább érvényesül ez a szempont ott, ahol az érzelm pedagógiai jelentését tárgyalja finom elemzéssel, legvégül pedig az erkölcsi nevelés elveinek és módjainak fejtegetésénél, ahol szerző tan- könyvekben ritkán előforduló vonzó olvasmányt ad, midőn a történelmi fejlődés menetének ismeretéből azt az igazságot szűri le, hogy az egész emberiség körében az ismeretnek, a művelődésnek hódításával, terjedésével az erkölcs is egyre magasabb fokra emelkedik, — ami aztán szerzőt rávezeti műve végén a nevelés céljának ilyen meghatározására: „A nevelés célja a kultúrának a terjesztése, növelése, ami egyúttal a humanizmus erkölcsi eszméjét is magában foglalja“.

Ami a mű tárgyát tisztán tudományos szempontból illeti, szerző felöleli, amennyiben keretei megengedik, — az újabb lélektani kutatások minden fontosabb eredményét s így mindenesetre a tudomány színvonalán áll. Fejtegetései világosak, jól érthetők s az életből, tapasztalásból vett példákkal s jeles írók műveiből vett találó idézetekkel meg vannak világítva az elvontabb részek is.

Kisebb részlet-kérdésekben vagy néhol kifejezésekben azonban nem értünk mindenben egyet szerzővel. Nevezetesen nemcsak tudományos, hanem pedagógiai szempontból is jobb lett volna a logikának, mint a lélektantól különböző tudománynak jellemét és a logikai törvények sajátosságát jobban kidomborítani s a logikai részt külön feje-

zetben tárgyalni. Szerző ugyan minden, a logikához tartozó fejezetben tesz erre nézve igen helyes és találó megjegyzéseket; kérdés azonban, hogy a tanuló ezekből elegendő módon fogja-e látni a két tudomány határait? — Abban egyetértünk szerzővel, hogy „a tudat léthatatlan, megfoghatatlan“ — s talán, mondjuk, „meghatározhatatlan“ is. De, hogy ismeretelméleti úton teljesen megközelíthetjük lelki életünk ezen ősi alaptényét, arról eléggé tanuskodnak Fichte vagy nálunk Böhm Károly fejtegetései. Kétségbevonjuk továbbá szerző ezen állítását: „Általában a tárgyaknak értékét, becsét mindig érzelmeinkhez mérjük és szerintük állapítjuk meg. Az u. n. értékítéletekhez mindig tapad bizonyos alanyiasság“. Alanyiasság a valóságítéletekhez is tapad s egyáltalában mindenhez, ami ismeretünk tárgya lehet. Az előbbi állítás pedig véleményünk szerint nem helyes azért, mert tisztán lélektani alapon áll, már pedig a lélektani elemzés útján még senkinek sem sikerült az érték végső gyökeréig elhatolni; s ettől eltekintve a fenti mondás az értékelést teljesen az egyesek szeszélyeinek szolgáltatná ki, ami végéremehetetlen bonyodalmakra adhat okot. — Megjegyezzük végül, hogy az esztetikának a magyar „Széptan“ elnevezése nem helyes s így annak propagálása is (147. l.) mellőzendő.

Eltekintve ezen apró kifogásoktól teljes elismeréssel adózunk a szerzőnek, amiért a lelki életnek ily összefüggő, kimerítő s a tudomány magaslatán álló fejtegetését adta. Munkáját figyelmebe ajánljuk mindazoknak, akik a lélektan mai eredményeit, világos, összefüggő, többször színes és élvezetes alakban s jó magyaros stílusban akarják megismerni.

Dr. V. B.

Medgyesi Pál élete és működése. Irodalomtörténeti tanulmány. Írta *Császár Károly*. Budapest, 1911.

Csak néhány szóval akarunk e tanulmányhoz hozzászólni. A szerző irodalomtörténetinek nevezi, bizonyosan az irodalom fogalmának a szokottnál tágabb értelmezésével. De maga is érzi, hogy az elnevezés nem eléggé jogos s igazolni törekszik magát, amit a tárgyon kívül Pázmány, Alvinczi, Melius stb. például idézésével vél elérni. Medgyesinek nincs egyetlen munkája sem, mely a tulajdonképeni irodalomhoz tartoznék, Császár irodalmi szempontból mindössze két dolgot tud kiemelni: fordítói elvét és a nyelvre vonatkozó nézetét. Medgyesinél a kettő még egyet jelentett: a helyes, a magyar szellemnek megfelelő kifejezést. Jó, mondhatnók, kitűnő példái voltak Pázmány és Gelei Katona.

Ezt nem tekintve érdemes és hasznos munka volt összefüggően adni Medgyesi életét, aki a maga korában (17. sz. első fele) jelentős állásokat töltött be, jelentős szerepet vitt, bár exponáltabb helyen sem egyházában, sem a politikai életben nem állott. Csöndben szeretett munkálkodni, az előkészítés nehéz feladataiban volt otthonosabb, a kivitel gyümölcseit nem nagyon iparkodott magának megszerezni. Kivált mint fordító, a református presbiteriumi mozgalmak egyik vezetője és mint szónok, különösen Rákóczi lengyel hadjárata után, mikor Erdély pusztulásnak indult. Beszédein a jeremiádok hangja ömlik el, mintha a 16. század éledt volna újra.

Császár a szétszórt, gyakran kevés számú adatból egységes élet-történetet adott. Újat nem hoz elő, Medgyesi életének eleje és vége nála is homályba vész, de egyébként ügyesen szerkesztette meg az életrajzot, melynek előnyére válik még a könnyű, élvezetes előadás mód. Így a szerző iparkodott azokkal is megkedveltetni munkáját, kiket az ilyen tárgy nem szokott érdekelni, gyakran épen az élvezhetetlen feldolgozás miatt.

Vannak munkájának unitárius vonatkozásai is (36. és 37. o.). Medgyesi udvari papsága idejére esik a túlsúlyba jutó reformátusoknak erőszakoskodása az idegen vallásúakkal szemben. A történelemből ismeretes, hogy az unitáriusok és különösen a szombatosok szenvedtek ezekben az üldözésekben. Császár a történeti tények megítélésében pártatlanul jár el s az uralkodó nézettel tartva, az üldözöttek oldalán áll. Az erőszakos térítések a finomabb lelkű Medgyesinek sem tetszetek, aki a „zsidózó“-kat nem vallásukért, hanem tudatlanságukért rója meg a fejedelemhez intézett levelében. A szerző az ide vonatkozó adatokat nagyobb részt Szalárdi Siralmas krónikájából merítette, mely Kemény Zsigmond Rajongójának is alapul szolgált. *B. F.*

KÜLÖNFÉLÉK.

Az őszi főtanács fontosabb tárgyai és határozatai. A főtanács tárgysorozatát nagyobb és szenvedélyesebb viták nélkül tárgyalta le. A tárgyak közül kiemeljük a következőket:

A múlt évi zsinati főtanács hódoló üdvözlétét, melyet ő felsége 80. születésnapja alkalmára küldött fel, ő felsége köszönettel legkegyelmesebben fogadni méltóztatott. *Alapítványokat* tettek: Sharpe Emilia úrnő évi 110 font (mintegy 2640 K) sterlinget tevő alapítványt, hogy annak terhére Manchesterbe a „Unitarian Home Missionary College“-be küldhessünk egy lelkeszi pályára készülő ifjút. — Lőrinczy Dénes ny altábornagy a székelykeresztúri gimn. javára tett régebbi alapítványát 2500 K-ra egészítette ki. — Az 1869-ben érettségét tett osztálytársak a kollégiumi konviktus javára 305 K alapítványt tettek. — Dr. Jankovich Pál isk.-felügyelőgondnok 100 K alapítványt tett, melynek kamataiból jutalom adandó annak, aki legnagyobb gondot fordít testére, ruházatára, iskolai szereire. — A *dr. Bedő Albert* pályadíját Kovács Lajos nagyajtai lelkész nyerte el. — A *székelykeresztúri gimn. építése* ügyében a főtanács örömmel és helyesléssel vette tudomásul, hogy a Papp János-féle telek a gimnázium céljaira megvásároltatott; utasításul adta a képviselőtanácsnak, hogy a terv készítettetésénél szorosan ragaszkodjék a 35:000 K fedezethez s kifejezte óhaját, hogy amennyiben ez az összeg megengedi, az épületbe a könyvtár is belevéssék és az építés lehetőleg már a jövő évben megkezdődjék. — *Önálló kántori állások* szervezése ügyében kimondotta a főtanács, hogy ilyen állás csak ott szervezhető, ahol az egyházközség legalább 1200 K fizetést és lakást biztosít, a kántortól pedig képesítő oklevelet kíván. A tanítóssággal egybekötött kántori szolgálat megszűnik, mihelyt az illető mint tanító nyugalomba vonul. Az egyházközségek segélyezésére kántortanítói segély címen jövőre is 4—5000 K-t fordítanak. — Az *egyháztörténetre* kitűzött pályázat eredménytelen maradt; a pályázatot a főtanács nem tüzte ki újra, abban a gondolatban, hogy előbb az előmunkákat kell elvégezni, az anyagot összegyűjteni. — Az *egyházközségek monográfiái* átnézésével, kiegészítésével, szükség esetén átdolgozásával Kelemen Lajos tanár, egyházi levéltárnok bízott meg s a főtanács kifejezte óhaját, hogy a monográfiák füzetes kiadása minél előbb megkezdessék.

A *székelykeresztúri igazgatói* állásra Pap Mózes, *jogtanácsosnak* dr. Ferencz József választott meg; a kolozsvári ének-zenetanítói állásra Sándor János, klasszika-filológiai tanszékre dr. Varga Béla; az *e. k. tanács tagjaivá* Kisgyörgy Sándor, Lőrinczy Dénes, dr. Nyiredy Géza, Kelemen Albert, dr.